

SEBŐK LÁSZLÓ

A katolikus egyházszerkezet változásai Trianon óta

A századeleji Magyarország területén a katolikusok öt egyháztartományba sorolva éltek hitéletüket, bár ezek közül nem magyar egyházszerkezetként működött a zágrábi érsekség és a gyulafehérvár-fogarasi görög katolikus érsekség. A másik három egyháztartomány (az esztergomi, az egri és a bács-kalocsai érsekségek) hívóinak nemzetiségi összetétele vegyes volt, de a magyar hívők a Felvidék és a Bánság kivételével mindenütt túlnyomó többségben voltak.

Az új határok mindenhol szétszabdalták a régi egyházszerkezeti egységeket, s emiatt átszerkezést kellett végrehajtani.¹ A kelet-európai egyházak és az államhatalmak politikai küzdelmei közismertek, az egyházszerkezetekre gyakorolt hatásuk azonban nem, ezért számos félreértéssel és pontatlansággal találkozhatunk ezen a téren. Az alábbi összeállítás krónikaszerűen vázolja a szomszédos országokhoz került egykori magyar katolikus egyházak életében történt egyházszerkezeti változásokat.

Az egyházstatisztikai összeállításokhoz néhány megjegyzést kell fűznöm:

-A régebbi adatok jelentős részét saját számításaim alapján közlöm, ezért azok eltérhetnek más publikációkban közölt hasonló adatoktól. - A „jelenleg” oszlop az utolsó ismert adatokat tartalmazza, ezek

általában a nyolcvanas évek végéről származnak. (Például az Anuario Pontificio adatai 19889 tájáról.)

- A hívők száma becslésen alapul, általában azt a számértéket jelöli, amit az egyházmegyék a Szentszék felé jelentenek. Ez legtöbbször a megkeresztelték hozzávetőleges száma, akiknek az aktív hívők csak töredékét teszik ki, de ezek aránya kideríthetetlen és országonként igen eltérő.

Magyarország

Magyarország területén a korábbi 28 egyházmegyéből csak négy (veszprémi, székesfehérvári, váci, egri) maradt meg teljes egészében, valamint hat egyházmegye püspöki székhelyével együtt és öt másik kisebb-nagyobb részei. A püspöki székhelyükkel együtt itt maradt tíz egyházmegyének a magyar egyházszerkezetben betöltött szerepe és jogi helyzete nem változott - csak joghatóságának területe és a hívők száma. (Ezeknél jelentős átszervezés sem volt.) A másik öt egyházmegye itt maradt részeinek története annál változatosabb.

Az egri érseki tartományhoz tartozó rozsnyói és kassai püspökök joghatósága 1937-ig megmaradt a magyarországi részek felett is, nevükben helynökök igazgattak. (Sajópüspöki, majd putnoki vikáriátus: 6 esperesi kerületből 19 plébánia 64 000 hívővel, sátoraljaújhelyi vikáriátus: 4 esperesi kerületből 49 plébánia 96 000 hívővel.) Az apostoli kormányzóságokká vált területek igazgatását 1937-39 között Serédi primás nevében helynök végezte. Az első bécsi döntés után (19395 között) ezek a területek visszakérültek egyházmegyéikbe. A szatmári egyházmegye itt maradt része (2 esperesi kerületben 16 plébánia 24 ezer hívővel) Székely Gyula plébános előbb helynöki, majd 1928-38 között apostoli kormányzóként vezetése alatt állt. Madarász István kassai püspök követte őt apostoli kormányzóként 19382 között, ekkor (Észak-Erdély visszacsatolása következtében) a terület visszatért a szatmári püspök, Scheffler János joghatósága alá. A kilencszáz éves csanádi püspökségnek csak töredéke maradt Magyarországon (3 esperesi kerület 33 plébániája 206 000 hívővel) - püspöki székhely nélkül. Glattfelder Gyula püspök 1923-ban elhagyta kényszerűt Romániát, s rövid makói tartózkodás után Szegeden rendezte be a püspöki rezidenciát. A Szentszék 1931. június 19-én hagyta jóvá a szeged-csanádi püspökség újjáalakítását, a székeskáptalan

azonban csak 1941-ben állt fel. Az ugyancsak a kalocsa-bácsi érseki tartományhoz tartozó nagyváradi egyházmegye magyarországi része (3 esperesi kerületben 24 plébánia 97 000 hívővel) - helynöki igazgatást követően -1929-től apostoli kormányzóság lett. A terület 1941-ben visszakerült a nagyváradi egyházmegyéhez, az azonban csak apostoli kormányzóság maradt Márton Áron gyulafehérvári (vikáriusa Schriffert Béla), majd 1942-től Scheffler János szatmári püspök kormányzásával.

A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye 75 plébániája Romániának, 4 pedig Csehszlovákiának jutott. Az itt maradt 83-hoz csatolták 1935-ben a lugosi és a nagyváradi püspökségek 1-1 idekerült plébániáját (Battonyát és Bedőt). Az eperjesi és a munkácsi egyházmegyék itt maradt 20, illetve 1 plébániája (Rudabányácska) ószláv liturgiájú volt, ezért ezeket a Szentszék nem csatolta a hajdúdorogi püspökséghez, hanem 1924-ben megszervezte részükre - a hívők és a papok kérése ellenére - a miskolci apostoli kormányzóságot a lemondott munkácsi püspök, Papp Antal vezetésével. Papp Antal címzetes érsek lett, de a gyakorlatban megyéspüspöki jogokkal bírt. Az első bécsi döntés (1938) után a Szentszék a hajdúdorogi püspök joghatóságát a négy szlovákiai parókiára is kiterjesztette, az 1941-ben visszakerült észak-erdélyiekre azonban nem, azokat a román főpásztorok joghatósága alatt hagyta, ezért a magyar hívők egy része áttért vagy elhagyta a hitet.

A második világháború után visszaállt az 1938-as egyházszerkezeti állapot:² 10 egyházmegye és a „részek”, valamint a görög katolikusok püspöksége és kormányzósága. Madarász István kassai megyéspüspök maradt a magyarországi kassai és rozsnyói egyházmegyerészek élén, utóbbiban apostoli kormányzóként. Halála után 1952-ig káptalani helynök volt a kassai, és apostoli kormányzó a rozsnyói rész élén. Az itt maradt nagyváradi és szatmári egyházmegyei részekben ugyancsak helynök volt 1952-ig. Egyházzójogilag tehát a három „rész” a határon túli egyházmegyéhez tartozott. A rudabányácskai parókiát (a munkácsi püspökségben és a miskolci apostoli kormányzóságban volt) a Szentszék a hajdúdorogi egyházmegyéhez csatolta. A jobb kormányozhatóság miatt 1946 óta a hajdúdorogi püspökség és a miskolci apostoli kormányzóság élén mindig ugyanaz a személy áll. A hajdúdorogi egyházmegye joghatósága 1980 óta (1968-80 között ideiglenesen) az egész országra kiterjed, kivéve a miskolci apostoli kormányzóság parókiáit. A későbbiekben ezen csak két lényeges változtatást hajtottak végre: a Szentszék 1952. április 19-én a kassai, rozsnyói és szatmári egyházmegyék magyarországi részeit az egri érsek, a debreceni apostoli kormányzóságot a szeged-csanádi püspök joghatósága alá helyezte. (Teljes beolvasztásukra az 1982. május 11-i dekrétum adott engedélyt.)

A kommunista rendszer uralomra jutásával, a szinte teljes egyházi vagyon kártalanítás nélküli államosításával az egyházak és az állam kapcsolata a mélypontra süllyedt, s ezt betetőzte a Mindszenty József esztergomi, majd a Grósz József kalocsai érsek ellen lefolytatott koncepciós per. Az egyházi vezetés - bízva az üldöztetések leállításában - a körülmények hatására 1950. augusztus 30-án egyezséget kötött az állammal. Ebben a magyar püspöki kar elismerte a Magyar Népköztársaság államrendjét és Alkotmányát, az állam pedig biztosította a vallásszabadságot és 18 évre az egyház anyagi támogatását. Az ekkor létrehozott Állami Egyházügyi Hivatal csaknem negyven éven keresztül irányította az egyház ügyeit, és beleszólt kinevezéseibe. Ez egyházszerkezeti vonatkozásban például azt eredményezte, hogy 1964-ig nem neveztek ki egyetlen új püspököt sem, üresedés vagy akadályoztatás (Mindszenty, Grósz) esetén helynökök és apostoli kormányzók igazgattak.

A Kádár-rendszer konszolidációs időszakában az egyház és az állam viszonyában némi enyhülés következett be, ennek jele volt az 1964. szeptember 15-én kötött budapesti megállapodás a Vatikán és Magyarország között. Ennek eredményeképp szentelték fel Hamvas Endrét kalocsai érsekké és öt papot címzetes, illetve segédpüspökké. A magyar állam 1968-ban meghosszabbította az egyházaknak biztosított államsegélyt, s a következő

évben végre két érseki és két megyéspüspöki, valamint további hét egyéb főpásztori kinevezésre került sor. (Ifjas József kalocsai érsek, Brezanóczy Pál egri érsek, Bánk József váci és Cserhádi József pécsi megyéspüspök lett.) A hetvenes évek elején fokozatosan pótolták a magyar egyházi hierarchia hiányosságait hét megyéspüspök és az egri érsek (Bánk József) kinevezésével, s 1976-ra az összes főpapi széket betöltötték, utoljára az esztergomi érseki széket Lékai Jánossal. (Az 1956-ban az amerikai követségre menekült Mindszenty 1971-ben elhagyhatta az országot, a Vatikán pedig 1974-ben üresnek nyilvánította az érseki széket. Lékai Jánost először csak apostoli kormányzóvá nevezték ki, majd 1976. február 10-én primásérsekké, a Szentszék ugyanis megvárta Mindszenty halálát, 1975. május 5-ét.) Az egyház és az állam viszonyában az áttérés akkor következett be, amikor az Állami Egyházügyi Hivatalt 1989. július 1-én feloszlatták, s ezzel megszűnt az állam beleszólása az egyházi ügyekbe. A magyar katolikus egyház legfelsőbb szerve a Püspöki Konferencia, ennek elnöke a primás, tagjai pedig az érsekek, püspökök, segédpüspökök, a pannonhalmi főapát és a titkárság vezetője. A jelenlegi főpásztorok névsora (kinevezésük időpontjával): Paskai László esztergomi primás-érsek (1987), Dankó László kalocsai érsek (1987), Seregély István egri érsek (1987), Pápai Lajos gyári püspök (1991), Mayer Mihály pécsi püspök (1989), Szakos Gyula székesfehérvári püspök (1982), Konkoly István szombathelyi püspök (1987), Marosi Izidor váci püspök (1987), Szendi József veszprémi püspök (1987), Gyulay Endre szeged-csanádi püspök (1987), Keresztes Szilárd hajdúdorogi görög katolikus püspök (1988), Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát (1991). A magyar egyházszervezet főbb adatai:

	1910		Jelenleg	
	Pléb.	Hívők (ezer fő)	Pléb.	Hívők (ezer fő)
Esztergomi érsekség	88	685	154	950
Váci püspökség	135	852	252	1200
Székesfehérvári p.	92	258	163	462
Győri p.	137	294	206	450
Szombathelyi p.	118	300	176	296
Veszprémi p.	225	622	346	691
Pécsi p.	178	388	165	465

	1910		Jelenleg	
	Pléb.	Hívők (ezer fő)	Pléb.	Hívők (ezer fő)
Pannonhalmi főapátság *	26	40	19	30
Kalocsai érsekség	33	182	77	212
Szeged-csanádi **	57	310	111	381
Egri érsekség**	292	855	440	1121
Hajdúdorogi	83	146	129	250
Miskolci apostoli k.	21	20	29	25
Összesen:	1485	4952	2257	6533

* A főapátságtól jelentős területek átkerültek a győri és a veszprémi püspökségekhez.

** Ide számoltam a beolvasztott részek adatait is.

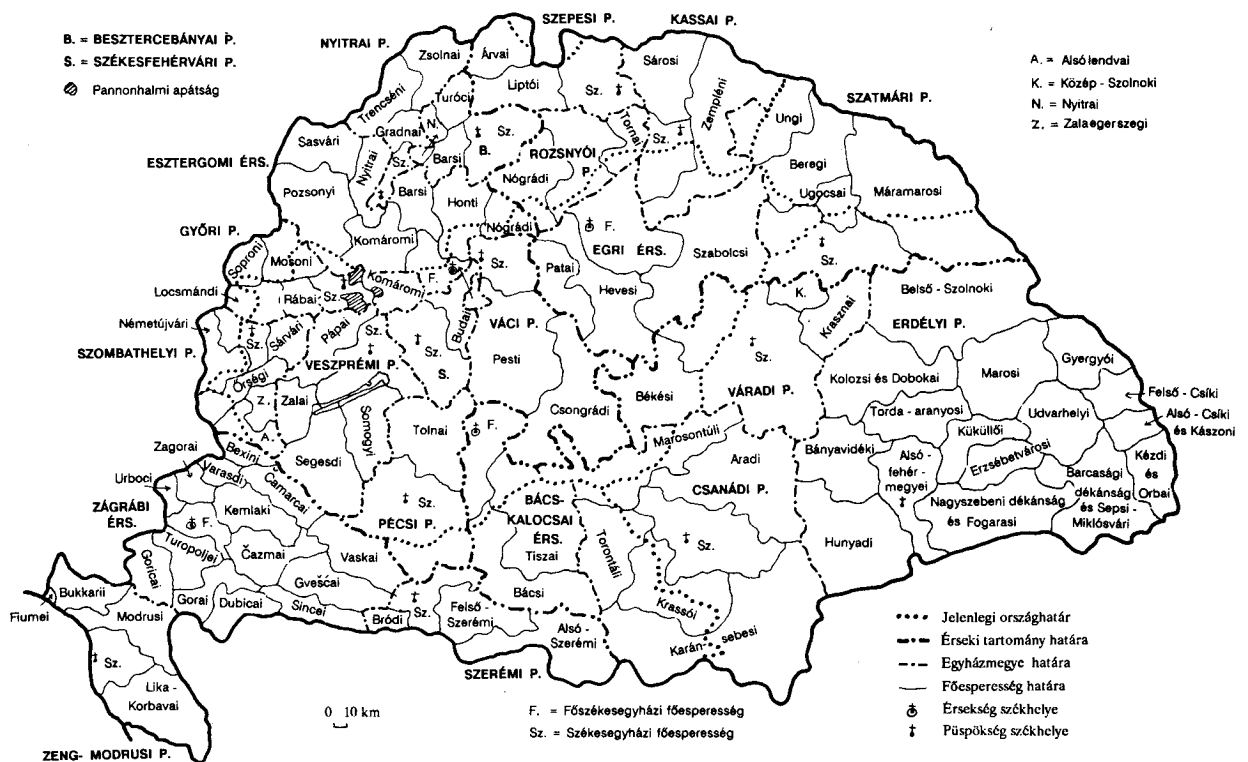
(A magyar katolikus egyházszervezet térképe megtalálható az 1989-es kiadású Magyar Nemzeti Atlasz 16. oldalán.)

Csehszlovákia

A Csehszlovákiához került egyházmegyékben a magyarság egyenlőtlenül oszlott meg, a magyar nyelvű plébániák a déli csonka egyházmegyékben koncentráltak: az esztergomi főegyházmegyében 125, a rozsnyói egyházmegyében 34, a kassai egyházmegyében 15, a

szatmári egyházmegyében (Kárpátalján) 22. (Az északi, teljes egészében odakerült püspökségekben összesen 6 tisztán magyar és 11 vegyes nyelvű plébánia volt.)

Az új államhatalom erőteljes hadjáratot folytatott a főleg szlovák hívőket tömörítő egyházmegyék magyar püspökei ellen. Zaklatásukat sem Csernoch János esztergomi érsek, sem pedig a Szentszék nem tudta megakadályozni: Báthy László nagyszombati érseki helynököt, Radnai Farkas besztercebányai, Balázs János rozsnói, Batthyány Vilmos nyitrai és Novák István eperjesi görög katolikus püspököt még 1919-ben - a békeszerződés aláírása előtt! - kiutasították a Felvidéktől. (Párvy Sándor szepesi püspök halála miatt nem jutott erre a sorsra, Papp Antal munkácsi görög katolikus püspököt pedig 1927-ben tették át karhatalommal a határon.) Csak a kassai püspök, Fischer-Colbrie Ágoston tudott haláláig (1925) posztján maradni - mellette határozottan kiállt a Szentszék, mert őt szerették volna kinevezni a Felvidék apostoli kormányzójának. Az egyházi birtokok kisajátítását, illetve zárlat alá helyezését a

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZSZERVEZET A XX. SZ. ELEJÉN

Felvidék megszállásakor azonnal megkezdték. Még 1919 augusztusában egy állami felügyeleti bizottságra bízták az összes egyházi vagyontétel kezelését - ennek következtében az egyházi vagyontétel terhére a következő években 40 millió koronás adósság halmozódott fel úgy, hogy az anyagi forrásokból egyházi és iskolai célokra szinte semmi sem jutott. Az egész akció végrehajtója a pozsonyi minisztérium egyházügyi referense - egy kiközösített pap - Karel Medveczky volt.

A Szentszék még 1920 decemberében szlovák papokkal töltötte be a három szlovák egyházmegye (Nyitra, Besztercebánya, Szepes) püspöki székét.³ Sokkal bonyolultabb volt a csonka (és vegyes nemzetiségű) egyházmegyék helyzete, különösen az esztergomi főegyházmegyéé, mert székhelye Magyarországon maradt. A csehszlovák kormány egyértelműen kifejezte, hogy az esztergomi érsek joghatóságát nem tűri el a terület felett. A Szentszék az anyagi ügyek rendezése nélkül 1922. május 29-én Pavel Jantusch szlovák plébánost nevezte ki nagyszombati apostoli kormányzóvá, mert fennállt a veszélye annak,

hogyan az egyházi vagyont véglegesen kisajátítják. Az 1925. december 17-én a Szentszék és a csehszlovák kormány által kötött „modus vivendi” értelmében az államhatárokhoz igazították volna az egyházmegyék határait, és rendezték volna a zárt egyházi javak kérdését. Az egyezmény végrehajtásával kapcsolatos tárgyalások azonban a cseh kormány anyagi kérdésekben mutatkozó hajthatatlansága miatt megszakadtak. Végül a rendezés érdekében XI. Pius 1937. szeptember 2-i bullájában a tényleges helyzethez alkalmazkodva az államhatárokhoz igazította az egyházmegyék határait, s a szlovákiaiakat ideiglenesen közvetlenül a Szentszék alá rendelte. Apostoli kormányzóságokként ugyanez történt a kassai és a roznnyói egyházmegyék magyarországi részeivel. A cseh állam és a püspöki kar ekkor már föladata eredeti elképzelését, hogy az összes csehszlovákiai katolikus a patriarchává kinevezendő prágai érsek alá tartozzon. A bullában ugyanis már két új érsekség (egy római és egy görög katolikus) felállítását ígérte meg a pápa. A bulla kihirdetése után a szlovákiai magyar papság egy része a magyar hívők részére egy új püspökség felállítását kérte, majd az elutasítás után egy magyar vikáriátus létesítését. A további egyeztetések azonban az első bécsi döntés (1938. november 2.) következtében tárgyalanná váltak. Ezt követően az esztergomi főegyházmegyéhez visszatért 157 plébánia, de Jantausch irányítása alatt Szlovákiában maradt a nagyszombati apostoli kormányzóság 250 plébániával. Az 1939. július 19-i pápai bulla hivatalossá tette a visszacsatolások következtében bekövetkezett változásokat, és jóváhagyta az esztergomi érseki tartomány kiterjesztését a munkácsi görög katolikus püspökségre, az egriét pedig a kassai és roznnyói egyházmegyékre.

A kassai egyházmegyében Fischer-Colbrie halála után Jozef Čárskyt nevezte ki a pápa apostoli kormányzónak, aki 1937-ig a magyar részeket is kormányozta. A Felvidék déli részének visszacsatolása után a magyar kormány Čárskyt nem ismerte el, ezért az egyházmegye magyarországi részének (94 plébánia) élére Madarász István 1939-ben kinevezett kassai püspök került. Čársky a Szlovákiában maradt eperjesi kormányzóság (96 plébánia) élén maradt, majd 1945-ben visszatért Kassára - Madarász pedig az itt maradt csonka részre vonult vissza. A roznnyói egyházmegyében a megüresedett püspöki széket egy ideig nem töltötték be. Ez a csehszlovák kormánynak is megfelelt, mert fel akarta számolni a magyar jellegű egyházmegyét, amelyet káptalani helynök, illetve 1925-től apostoli kormányzó (Čársky, majd Bubnics Mihály) igazgatott. Az első bécsi döntés után Bubnicsot püspökké nevezték ki, de a Szlovákiában maradt 38 plébánia apostoli kormányzója Čársky lett. (Az egyházmegye magyarországi részén 64 plébánia volt.) A világháború (és Bubnics halála) után 1959-ig káptalani helynökök kormányoztak. A szatmári egyházmegye Csehszlovákiához került 42 plébániáját először az ungvári esperes kormányozta a szatmári püspök helyetteseként, majd 1938-ban apostoli kormányzóság lett a kassai püspök (Čársky) vezetésével. Észak-Erdély visszacsatolásakor a terület visszakerült a szatmári püspökséghez. A Szlovákiában maradt 6 plébánia az eperjesi kormányzósághoz került, majd a világháború után apostoli kormányzóságot alkotott.

Az eperjesi és a munkácsi görög katolikus püspökség csaknem teljes egészében Csehszlovákiához került. (1910-ben az eperjesi püspökség körülbelül 160 plébániából állt 170 000 hívővel, ebből csak néhány ezer volt magyar. A munkácsi püspökség körülbelül 300 plébániából állt 420 000 hívővel, közülük mintegy 60 000 volt magyar.) Az erőszakos, ortodoxiára történő áttérítések miatt 1930-ra a hívők száma 100 000 fővel csökkent, magyar hívők pedig (főleg az áttelepülés miatt) szinte csak Kárpátalján maradtak, körülbelül 27 000-en. A Magyarországra menekült eperjesi püspököt, Novák Istvánt 1922-ben lemondatták, az egyházmegye apostoli kormányzóság lett Nyáradi Dénes körösi püspök igazgatásával - egész Szlovákiára kiterjedő joghatósággal. Őt 1926-ban Peter Gojdič váltotta fel, aki Szlovákia önállósulása után 1940-ben tényleges megyéspüspök lett. A munkácsi püspökség élén egymást váltották a főpásztorok: Papp Antal, Gebé Péter (1925-32), Sztojka Sándor (1932-43). Az állandósult politikai harcok 1939-re a három részre (Szlovákiába, Kárpát-Ukrajnába,

Magyarországra) szakadt egyházmegyében szinte áttekinthetetlen helyzetet eredményeztek, ami csak 1944-re rendeződött, amikor Romzsa Tivadar segédpüspök lett az apostoli kormányzó a kárpátaljai részen, a szlovákiai részen pedig az eperjesi görög katolikus püspök kormányzott.

A második világháború után Szlovákiában visszaállt a katolikus egyház az 1937. évi bullában rögzített helyzete: nagyszombati apostoli kormányzóság, 5 püspökség (+ 1 görög katolikus), szatmári apostoli kormányzóság.⁵ A görög katolikus egyházat 1950. április 28-ával Csehszlovákiában is betiltották, beolvasztották az ortodox egyházba, Gojdič püspököt börtönbe zárták, majd halála után, 1960-tól 1968-ig ordinárius irányított titokban. A Szlovákiában élő katolikus magyarság helyzetét az ismert egyházellenes intézkedések (iskolák, intézmények államosítása, vagyonekzobzás stb.) mellett anyanyelvük átmeneti betiltása is nehezítette.⁶ Számos püspököt és más egyházi vezetőt börtönbe zártak, a püspöki székek Kassán, Rozsnyón és Szepesben évtizedekig betöltetlenek maradtak.⁷ Csehszlovákia és a Vatikán a kapcsolatok rendezését csak a hatvanas években kezdte meg, s a Prágai Tavasz idején legalizálták a görög katolikus egyházat.⁸ A nagyszombati apostoli kormányzó, Ambroz Lazik 1969-ben címzetes püspöki címet kapott. Utóda, Julius Gábriš 1973-ban megyéspüspök és érsek lett, de kinevezéséhez a prágai kormány még négy évig nem járult hozzá. (Ugyancsak 1973-ban nevezték ki püspököket Nyitrára és Besztercebányára.)

A szlovákiai katolikusok státusa 1977. december 30-án oldódott meg, amikor a nagyszombati érseki tartomány megalakításával egész Szlovákia római katolikusai egy egyházszerkezetbe kerültek.⁹ A teljes egyházi hierarchia azonban csak 1990. február 14-én állt fel Jan Sokol (1988 óta nagyszombati érsek) vezetésével - az érsekség alá tartozó egyházmegyék mindegyike ekkor kapott püspököt és segédpüspököt.¹⁰

1990 májusában a nagyszombati érsekség magyar papjai és hívői levelet írtak a pápának, amelyben egy önálló magyar püspökség felállítását kérték, arra hivatkozva, hogy körülbelül 200 plébánián a magyar hívők vannak többségben, de egyetlen magyar püspök vagy segédpüspök sem található az egyházi vezetők között.

A szlovákiai egyházmegyék főbb adatai:

	1910-ben				Jelenle		
	Esp.	Pléb.	Hívők	(Magyar hívők)	Pléb.	Hívők	(Magyar hívők)
	ezer fő				ezer fő		
Nagyszombati é.	41	392	910	358	435	1229	340
Nyitrai p.	24	148	330	36	150	750	6
Beszterceb. p.	12	112	224	22	120	396	2
Szepesi p.	14	165	208	16	155	445	1
Rozsnyói p.	13	83	130	108	87	200	90
Kassai p.*	16	115	222	40	181	686	40
Eperjesi g. p.**	20	159	167	20	201	361	6
Összesen:		1174	2191	600	1329	4067	485

* 1982-ben idecsatolták a Szatmári apostoli kormányzóság akkor 13 plébániáját, körülbelül 18 000 hívővel.

** A második világháború után idekerült a Munkácsi egyházmegyéből 82 plébánia, körülbelül 90 000 hívővel. (Ebből csak néhány ezer volt magyar.)

(A hívők számának növekedésével az esperesi kerületek száma is általában megnőtt, teljes átszervezésük azonban jelenleg is folyik. Térképet nem készítettem, mert az egyházmegyék Szlovákián belüli határai nem változtak.)

Szovjetunió

Az egykori szatmári római katolikus egyházmegye egy része - 38 plébánia mintegy 60 000, többségében magyar hívővel - 1945-ben a Szovjetunióhoz került. A terület egyházzójogilag máig is az egri érsekséghez tartozik, igazgatását 1945 óta vikárius látja el. Az első vikáriusokat (Pásztor Ferencet, Bujaló Bernátot) elhurcolták, később a szovjethatalom a papok természetes kihalására épített. A kárpátaljaiakat 1945-ben még 48 pap látta el, két éve már csak 9 idős és egy fiatal (lengyel) pap.¹¹ Paskai László primás-érsek 1989 tavaszi látogatása után vált lehetővé, hogy 5 magyarországi pap és néhány ferences szerzetes missziós munkát végezzen itt. (Az itteni jelentkezők pedig Rigában vagy Egerben készülhetnek fel hivatásukra.)

A munkácsi görög katolikus egyházmegye nagyobbik része került a Szovjetunióhoz, de a szovjethatalom néhány év alatt felszámolta az egyházközségeket: Romzsa Tivadar. püspököt megölték (1947), majd 1949. február 17-én likvidálták a görög katolikus egyházat, s augusztus 29-én beolvasztották a pravoszláv egyházba. A görög katolikusok beolvasztását igen erőszakos módon valósították meg, mert a nagyrészt ruszin hívők ukránosítását is ezzel próbálták elérni. A papok nagyobb része nem volt hajlandó áttérni, ezért 129-et kényszermunkára ítétek közülük. Az áttérést megtagadó hívők titokban pasztoráltak, vagy más vallású (elsősorban római katolikus) szertartásokat látogattak. A szovjet kormány 1989. december 13-án kelt rendelete visszaállította jogaiba a görög katolikus egyházat, de a munkácsi görög katolikus egyházmegye újjászervezése valószínűleg még jelentős időt igényel.¹²

Főbb adatok:

	Esp.	Plébánia	Hívők	(Magyar hívők)
				ezer fő
Kárpátaljai vikáriátus				
1910:	6	42	58	(50)
Jelenleg:	6	37	65	55
Munkács-Ungvári görög katolikus püspökség				
1910:	30	293	422	(48)
1949:		265	450	28

(A Szatmári e.m.-ből 6 plébánia körülbelül 12 000 hívővel, a Munkácsiból 82 plébánia körülbelül 90 000 hívővel 1945-ben Csehszlovákiához került.)

Románia

A Romániához került területen négy római katolikus egyházmegye volt, ezek közül egy - az erdélyi - teljes egészében odakerült, a többi csak kisebb-nagyobb részben. Az erdélyi egyházmegye hívői csaknem mind magyarok, a csanádi híveinek körülbelül harmada, a nagyváradinak több mint 80 %-a, a szatmárinak mintegy 3/4-e volt magyar, a többi német, illetve néhány ezren szlovákok.

A római katolikus egyházak vezetői - a többi erdélyi egyházfőhöz hasonlóan - arra a természetes álláspontra helyezkedtek, hogy a békeszerződés ratifikálásáig a magyar államhoz való viszonyukat nem bontják fel. A három csonka egyházmegye közigazgatási rendszerének átszervezése így csak 1920 után kezdődött, de az egyházak és a román állam közötti konfliktusok miatt csak nagyon lassan valósult meg. A békeszerződés után ugyanis Románia Radu Demeter nagyváradi görög katolikus püspök kezdeményezésére tárgyalásokat kezdett a Szentszékkal egy konkordátum megkötése érdekében. A görög katolikusok a Szentszéknél azzal érveltek, hogy megnövekedett tekintélyük folytán befolyással lehetnek az ortodoxokra, a román kormánynál pedig azzal, hogy így beleszólhatnak az erdélyi katolikusok ügyeibe, kiszolgáltathatják őket a bukaresti érseknek.¹³ Az 1927. május 10-én megkötött és 1930.

június 5-én életbe lépett konkordátum értelmében egész Romániában egyetlen egyháztartományt hoztak létre, ennek vezetésével a püspökből frissen előléptetett bukaresti érseket bízták meg, s a szatmári és nagyváradi egyházmegyék összevonásával a kisebbségeket képviselő három erdélyi püspök háttérbe szorult a püspöki tanácsban a jászvásári püspökkel, a bukaresti érsekkel és az öt görög katolikus román püspökkel szemben. A szenátusban a többségében magyar (és német) nemzetiségű római katolikus hívőket a bukaresti román érsek képviselte. (A konkordátum előnyökkel is járt, mert biztosította a püspökök szabad hivatali tevékenységét, s az egyházi intézményeket jogi személynek ismerte el.)

Az erdélyi, majd 1932-től gyulafehérvári egyházmegye területén indokolatlan volt bármiféle változtatás a közigazgatási beosztásban, a 16 főesperesség viszonylatában a mai napig egyetlen lényeges módosítást hajtottak végre. Az alsó-fehérmegyei és a bányavidéki főesperességeket hegyaljai (főszékesegyházi) néven összevonták, mert a hívők száma mindkét területen jelentősen csökkent. Döntően más volt a helyzet a többi egyházmegye esetében, hiszen ezek csak részben kerültek román fennhatóság alá.

A volt csanádi egyházmegyét Glattfelder Gyula püspök kiutasítása miatt 1923-tól Pacha Ágoston vezette apostoli kormányzóként, majd ő lett a konkordátum értelmében 1930. június 5-én megalakított temesvári egyházmegye püspöke. Ő szervezte át a közigazgatást még 1926-ban, s ő alakította ki a ma is meglévő 16 esperesi kerületet. A nagyváradi egyházmegyét püspöke, gróf Széchenyi Miklós halála után (1923) apostoli kormányzó irányította, majd 1930. augusztus 15-től egyesítették a szatmárral. Az egyházmegye 12 esperessége közül 9 egészében került Romániához (egy plébánia kivételével), ezért közigazgatási beosztását meghagyták.¹⁴

A szatmári egyházmegye 12 esperességéből 3 egészében, 3 pedig nagyjából fele részben került Romániához - ezek mind megmaradtak. Az egyetlen lényeges változás: Lajosvölgyhuta a nagybányai esperességéből a szatmárihoz került. Az egyházmegyében szintén apostoli kormányzó irányított Boromissza Tibor püspök halála (1928) után, majd 1930-ban Fiedler István lett az egyesített (Szatmárnémeti székhelyű) szatmári-nagyváradi egyházmegye első püspöke, 1938-as lemondatásáig. A román kormány pártfogoltjának, Josif Popnak a püspöki kinevezését meghiúsítva Márton Áron gyulafehérvári püspök igazgatta apostoli kormányzóként az egyházmegyét. A második bécsi döntéssel a gyulafehérvári püspökség északi fele Magyarországhoz került vissza (a hívők nagy részével, de a püspöki székhely nélkül), éppúgy mint a nagyváradi és a szatmári egyházmegyék. Román területen maradt a temesvári püspökség egésze és a gyulafehérvári püspökség déli része - ahol a katolikusok többnyire csak szórványokban éltek. (Ott maradt a nagyváradi egyházmegye 9 plébániája is.) Márton Áron elkerülte azt a történelmi csapdát, hogy feladva az évezredes püspöki székhelyet, magyar állami területre költözzön, s úgy oldotta meg ezekben az években a rábízott hatalmas terület kormányzását, hogy a magyarországi részekbe helytartókat küldött. Hosszas diplomáciai alkudozások után 1942-ben Scheffler Jánost nevezték ki szatmári püspöknek és nagyváradi apostoli kormányzónak. (A két egyházmegye ugyanis különvált, hiszen ezekre ekkor már nem volt érvényes a román állam által kötött konkordátum, a nagyváradi püspökség visszaállítását viszont a Szentszék elnapolta.)

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉK, 1990

A második világháború után újra életbe lépett konkordátumot a román állam 1948-ban felmondta, majd néhány nappal az augusztus 4-i kultúr- törvényben csak a gyulafehérvári és a jászvásári római katolikus és a kolozsvár-szamosújvári görög katolikus püspökségeket ismerte el, a többit csak főesperességnek tekintette.¹⁵ A tiltakozás hasztalan volt sőt az év végén a görög katolikusokat rendeletileg beolvasztották a görögkeleti egyházba. Az egyházi eljárások sorozatos letartóztatása ellenére római katolikus egyház vezetése folyamatos volt, mert az egyházmegyék irányítását jogtalanul kisajátítók fennhatóságát a papság nem ismerte el, s titokban püspököket szenteltek az elhurcoltak helyett. A római katolikus egyház nagy veszteségekkel ugyan, de szervezetét, önállóságát megőrizve vészelté át az elmúlt évtizedeket. 1990 márciusában hivatalosan is visszaállították az önálló szatmári és nagyváradi püspökségeket (különválásuk már 1982-ben megtörtént), s lehetővé vált, hogy mind a négy erdélyi egyházmegyében új püspököt szenteljenek. A gyulafehérvári püspök Bálint Lajos, a temesvári Sebaltian Kräuter, a nagyváradi Tempfli József, a szatmári Reitzer Pál lett, Boros Béla pedig címzetes érsek. (Krduter a számos magyar hívő és pap érdekében megtanult magyarul.)

Az egyházi közigazgatásban nem történt változás, bár két elképzelés már állandó viták tárgyát képezi.¹⁶

A négy erdélyi püspökség főbb adatai:

	1910				Jelenleg			
	Esp.	Pléb.	Hívők	(Magyar hívők)	Esp.	Pléb.	Hívők	(Magyar hívők)
	ezer fő				ezer fő			
Gyulafehérvári p.	16	251	377	348	16	257	542	530
Temesvári p.	17	160	470	163	16	151	200	140
Nagyváradi p.	9	54	80	65	9	55	120	110
Szatmári p.	6	45	68	51	6	54	160	150
Erdély összesen:	48	510	995	(627)	47	517	1022	930

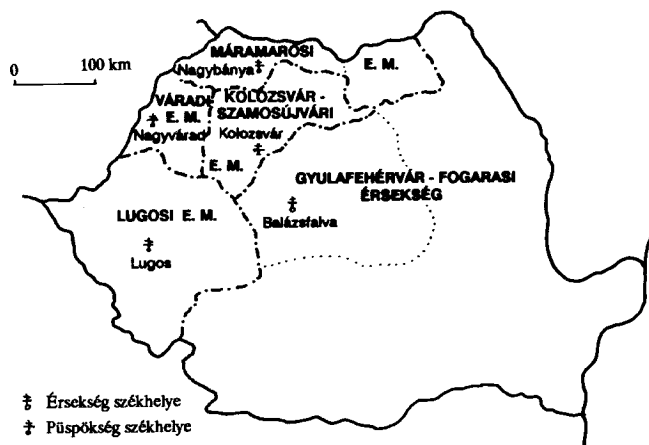
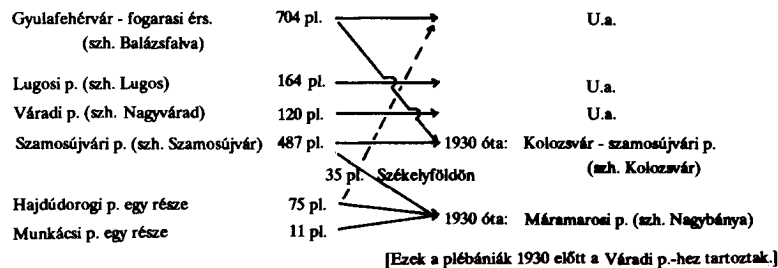
A hívők számának látványos növekedését részben a görög katolikusok áttérése okozta.

Romániához került két plébánia kivételével a román nyelvű gyulafehérvár-fogarasi érsekség és a hozzá tartozó három püspökség, valamint a hajdúdorogi egyházmegye 75 és a

munkácsi 11 parókiája. Az 1,2 millió görög katolikus hívőből mintegy 80 000 volt magyar (nagy részük nem is beszélt más nyelvet). A bukaresti kormány elfogadta a görög katolikusok konkordátumjavaslatát a római katolikusok elleni küzdelméhez. A konkordátum értelmében a görög katolikus egyház felépítését átszervezték:

A hajdúdorogi püspökség a magyar hívőket tömörítette (joghatósága egész Erdélyre kiterjedt), ezért plébániáit több egyházmegye között

AZ ERDÉLYI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉK ÁTSZERVEZÉSE

A ROMÁNIAI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉK, 1990

osztották el. Jelentős változás volt még a Kolozsvár környéki plébániák átcsatolása, s a regáti plébániáknak az érsekség felügyelete alá helyezése - kivéve a ruszin plébániákat Északnyugat-Moldvában - ezek a máramarosi egyházmegyéhez kerültek. Az észak-erdélyi görög katolikusok felett 1940-44 között a hajdúdorogi egyházmegye bírt joghatósággal, a dél-erdélyieket azonban a Szentszék a román főpásztorok vezetése alatt hagyta. Ekkor (különösen a Székelyföldön) az erdélyi magyar görög katolikusok közül számosan áttértek a római katolikus vagy a református hitre.

A román állam 1948-ban betiltotta a görög katolikus egyházat (beolvasztotta az ortodox egyházba), papjait pedig példátlan üldözésben részesítette. Becslések szerint az akkor 1,6 millió görög katolikus mintegy egyharmada kitarzott hite mellett, és titokban pasztorált. A nyolcvanas évek végén a görög katolikusok a román kormány támogatásával a magyar katolikus egyházmegyékben mozgalmat indítottak a román nyelvű liturgia bevezetéséért. A magyar katolikus egyház elrománosítása érdekében a hivatalosan pravoszlávnak minősített hívőket azok katolikuságára hivatkozva magyar templomokba küldték, hogy román nyelvű misét követeljenek. Ez az elképzelés szerencsére 1989 decemberében a Ceaușescu-rezsimmel együtt megbukott, az új vezetés már december 31-én rehabilitálta a görög katolikus egyházat. A görög katolikusok részéről azonban újabb veszélyt jelent, hogy az ortodox egyház által elvett templomaikért a római katolikusoktól követelnek egyházi létesítményeket. 1990

márciusában a pápa hivatalosan is felszentelte az addig titokban működő püspököket, s Alexandru Todeát érsekké nevezte ki. A ma mintegy hatszázezer aktív görög katolikus körében valószínűleg már csak néhány ezer magyart találhatunk.

Jugoszlávia

Az 1918-ban megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszláv Királyság) alkotmánya (1921. június 28.) elvben biztosította a vallásszabadságot, az államhatalom ennek ellenére minden téren gátolta a nem ortodox egyházak működését. A Szentszék a katolikusok helyzetének rendezése érdekében már 1920-ban pápai nunciust küldött Belgrádba. A tárgyalások másfél évtizedig (!) elhúzódtak, de az egyházszervezet ideiglenes átszervezése tekintetében eredménnyel jártak. A teljes zágrábi érseki tartomány mellett ugyanis négy magyar püspökségből kerültek kisebb-nagyobb területek a délszláv államhoz. (A zágrábi érsekséggel - a magyar hívők alacsony számára való tekintettel - e tanulmány a továbbiakban nem foglalkozik.)

Elsőnek a pécsi püspökség Jugoszláviához került részének (4 esperesi kerület, 28 plébánia, 70 000 hívő) helyzete oldódott meg: észak-szerémi és dél-baranyai apostoli kormányzóságként 1922-ben a diakovári (szerémi) püspökség fennhatósága alá került. A Verőce megyei 13 plébániából csak egy volt magyar (és horvát) nyelvű (a csepini), a baranyai háromszögben pedig magyar, német és horvát volt a hívők nemzetiségi összetétele.

A másik három terület egyházi helyzete 1923. február 10-én rendeződött. A szombathelyi egyházmegyéből elszakadt plébániák a maribori (szlovén) püspök apostoli kormányzósága alá kerültek. (Muraszombati [régebben tótsági] és alsólendvai esperességek: 19 plébánia, 67 000 hívő, ebből mintegy 20 000 magyar.) A kalocsai főegyházmegye nagyobbik része került Jugoszláviába, ebből alakult a Szentszék alá rendelt bácskai apostoli kormányzóság Szabadka székhellyel a korábbi helynök Ludvik Budanovic vezetésével, aki 1927-ben címzetes püspök lett. Budanovic kitűnő szervezőnek bizonyult, új lelkesedések és plébániák sorát alapította, s kiigazította az esperesi kerületek határát (1925) az új helyzetnek megfelelően - az esperességek azonban nagyjából változatlanok maradtak. A csanádi egyházmegyének körülbelül egynegyede került Jugoszláviához, ebből létesítette a Szentszék a bánati apostoli kormányzóságot. Első adminisztrátora, Radic Raphael a következő évben belgrádi érsek lett, ezért helynékként Kovács István igazgatta az adminisztratúrát. Az esperesi kerületeket itt is ki kellett igazítani, de lényegesen ezek sem változtak.

A vajdasági katolikusok (többségükben magyarok) jogi helyzetét az 1935-ben megkötött konkordátum lett volna hivatott biztosítani, de ennek ratifikálását a szerb pravoszláv egyházi vezetők - a kiátkozás rémével manipulálva - megakadályozták. Ennek ellenére a konkordátum szelleme nagyjából érvényesült,¹⁷ s a katolikus egyháznak a pravoszláv egyháznál jóval hátrányosabb helyzete lényegesen mérséklődött.

A második világháború idején átmenetileg ismét Magyarországhoz és régi egyházmegyéikhez kerültek vissza a bácskai, baranyai és Mura-melléki részek.¹⁸

Bácskában az internált Budanovic helyét 1941-44 között Ijjas József érseki biztos foglalta el. (A körülbelül 13 000 bukovinai katolikus székely idetelepítése is ekkor történt.) Az 1944-ben visszatért Budanovicnak egy híveiben megfogyatkozott, romokban heverő egyházmegyét kellett újjáépítenie. A bukovinai székelyek Magyarországra menekültek, de a bácskai magyarok egy része és a németek többsége is távozásra kényszerült. A régebben háromnyelvű plébániák egy, esetleg két nyelvűvé fogyatkoztak. Budanovicnak és utódjának, Matija Zvekanovicnak húsz évébe került a helyreállítás és az egyházszervezet újjáépítése, de a papság körében bekövetkezett pusztulást a mai napig sem sikerült teljesen kiheverni, a hiányokat pótolni.¹⁹ Ennek ellenére mindig ügyeltek arra, hogy a lelkesedésekbe lehetőleg a hívők nyelvén beszéljék a pap kerüljön. Az esperesi kerületek beosztásában ismét változtatásokat

kellett végrehajtani, néhány (híveiben megfogyatkozott) esperesi kerületet más kerületbe olvasztottak be, s az erősen túlnépesedett szabadkaiból három esperességet szerveztek.²⁰ Zvekanović kérésére a pápa a bácskai adminisztratúrát 1968-ban közvetlenül a Szentszék alá rendelt szabadkai püspökséggé léptette elő.

A baranyai plébániák a pécsi egyházmegyéhez kerültek vissza, s ott is maradtak - helynök vezetésével - egészen 1951-ig, amikor újra apostoli kormányzót kaptak, a szerémi püspökség fennhatóságával. A Szentszék 1971-ben a területet végérvényesen a szerémi püspökségbe olvasztotta az észak-szerémi esperességgel együtt. A Drávaszögben az elmúlt hetven évben a katolikus hívők száma 2/3-ára fogyott: ma mintegy 20 000-en vannak 10 plébániában.²¹

A Mura-melléki két esperesség 1941-46 között apostoli kormányzóságként ismét a szombathelyi egyházmegyéhez tartozott. A háború után a maribori püspök lett az apostoli kormányzó, aki nem sokkal később az esperességeket püspökségébe olvasztotta. Ehhez megkapta a szombathelyi püspök beleegyezését is, mert a magyar hívőkről példásan gondoskodott. A magyar hívők száma mára ennek ellenére 10 000 fő alá csökkent.

A bánáti apostoli kormányzóság helyzete a háború után megrendült, részben a megtorlások, részben pedig a német hívők és papok kitelepülése következtében. (Jelentős problémákat okozott a helyükre tömegesen betelepített ortodoxok türelmetlen, agresszív magatartása is.) A paphiány oda vezetett, hogy ma az úgy-ahogy működő plébániák egyharmadát nem tudják lelkésszel ellátni. Miután a hívők és a működő lelkészségek száma csaknem a felére csökkent, az esperességek számát is célszerű volt csökkenteni, így alakult ki a hatvanas évek végére a mai három esperesi kerület. Az adminisztratúrának abból adódó problémája, hogy hagyományos apostoli kormányzója, a távoli belgrádi érsek csak helyettesel tudta megoldani feladatát-1971-ben megszűnt, amikor a helybéli Jung Tamást nevezték ki kormányzónak és címzetes püspöknek.

II. János Pál 1986-ban a belgrádi érsekséget érseki tartománnyá fejlesztette, és alárendelte a szabadkai és a bánáti adminisztratúrából újonnan előléptetett zrenjanini (nagybecskerekai) püspökséget.²² Két év múlva mindkét egyházmegyében új magyar püspököket szenteltek: Szabadkán Péntes Jánost, Zrenjaninban pedig Húzsvar Jánost. (A két előző püspök magas életkora miatt mondott le.)

A két vajdasági püspökség főbb adatai az alábbiak:

	Esperesi kerület	Plébánia	Hívők Magyar hívők	
			ezer fő	
Szabadkai p.				
1910	11	89	430	(260) ²³
1934	12	81	464	(260)
Jelente	12	112	380	290
Zrenjanini p.				
1910	8	67	213	(84) ²⁴
1935	8	55	201	(79)
Jelenleg	3	40	90	80

A zágrábi és a többi érseki tartományban magyar hívőt alig találunk.²⁵

Ausztria

A világháborút lezáró békeszerződések következtében Ausztriához került a győri és a szombathelyi egyházmegye 99, illetve 57 plébániája.²⁶ Ezt a területet Piffel bécsi bíboros-érsek szerette volna azonnal apostoli kormányzóként igazgatni, de a Szentszék - helyt adva a magyar kérésnek - csak 1922. május 18-án, a területi viták rendezése után nevezte ki őt. A burgenlandi apostoli kormányzóságot Bécsből csak nehézkesen lehetett irányítani, ezért provikáriusok látták el ezt a feladatot. Az 1933. június 5-én megkötött konkordátum értelmében az adminisztratív Kismarton (Eisenstadt) székhellyel már főapátsággá (praeter nulliuszá) kívánták fejleszteni. Az egyházellenes német megszállás (1938) után 1949-ben helyi plébánost, Joseph Schoiswohl nevezte ki a Szentszék apostoli kormányzóvá, majd címzetes püspökké. Miután az osztrák kormány is rendezte viszonyát a Vatikánnal, 1960. augusztus 15-én sor kerülhetett a már hat éve kormányzó (háromnyelvű) László István kinevezésére az újonnan megalakított, a bécsi érseki tartományba besorolt kismartoni püspökség élére.

A kismartoni püspökség főbb adatai:

	Esperesi kerület, dékánátus száma ²⁷	Plébániák száma	Hívők	Magyar hívők
			(ezer fő)	
1910	17 csonka esp.	156	245	(24)
1934	15 dékánátus	156	255	(10)
Jelenleg	12 dékánátus	172	228	4

A hívők nagy része (régében 3/4-e, ma már mintegy 90 %-a) német, de a horvátok száma is jó ideje nagyobb volt, mint a magyaroké, akik számára magyar nyelvű istentisztelet már csak négy plébánián folyik: Alsó- és Felsőőrön, Közép- és Felsőpulyán. Ehhez még annyit, hogy csak a bécsi magyar katolikusok több mint 30 000-en vannak.

*

A szomszédos országok egykor magyar területein levő katolikus egyházszerkezeteinek - s ezzel együtt magyar hívőiknek - sorsa meglehetősen eltérő módon alakult: Erdélyben például

még a legnehezebb körülmények között is úgy-ahogy megmaradt a katolikus egyház identitása, míg más országokban előfordult, hogy a magyar nyelvű hitélet is nehézségekbe ütközött (Szlovákia).

Az első világháború után létrejött új államalakulatok egyházpolitikájukat kezdettől fogva összekapcsolták nemzetiségpolitikájukkal, s nem is titkolt céljuk volt, hogy az egyházak belső életébe a legnagyobb mértékben beleszóljanak. A konkordátum-tárgyalások elhúzódása és sikertelensége (Csehszlovákia, Jugoszlávia) ezt csak alátámasztotta.

A második világháború után a totalitárius államrendszerek az egyházi életet szinte teljes egészében a templomok falai közé szorították. Az államhatalmak egyház- és vallásellenessége azonban eltérő módon valósult meg az egyes országokban. A görög katolikusok például a Szovjetunióban és Romániában drasztikus üldöztetésben részesültek. Őket (ruszinokat, illetve románokat) nemzetük és nemzeti vallásuk árulójának tekintették, mert idegen felettesnek (a római pápának) engedelmessé váltak. Az államhatalmak és az egyházak viszonyának normalizálódása is más ütemben és mértékben történt, Magyarországon és Jugoszláviában évtizedek alatt fokozatosan, míg Csehszlovákiában, a Szovjetunióban és Romániában csak az elmúlt években. (Szlovákiában csak 1990-ben vált teljessé a katolikus egyházi vezetés hierarchiája.)

A magyar kisebbség szempontjából országoként meglehetősen eltérően alakult a helyzet: Jugoszláviában a két vajdasági püspökség mind a hívők nemzetiségi összetételét, mind pedig az egyházi vezetést tekintve egyre inkább magyarrá vált, míg például Szlovákiában a magyarság a katolikus egyházon belül teljesen a perifériára szorult, ennek következtében elszakadási törekvéseket fogalmazott meg. A burgenlandi magyar katolikusok szinte teljesen asszimilálódtak, jelentősebb számban csak Felsőőr és Felsőpulya környékén maradtak. A csaknem teljes egészében magyar erdélyi katolikus egyházszerkezetét visszaállították, a körülmények (szűkös anyagi helyzet, társadalmi és politikai légkör) azonban erősen korlátozzák karitatív és oktató-nevelő tevékenységüket. Kárpátalján az egyházak jogi helyzetének rendeződése ellenére még számos probléma (elsősorban a lelkészhiány és a görög katolikusok ügye) vár megoldásra. Tulajdonképpen ez a bizonytalan és megoldatlan problémák sorát felszínre hozó átmeneti állapot jellemző mindegyik egyházszerkezetre.

Irodalom

- Magyar katolikus Almanach* I-II. Budapest, 1984, 1988. Szent István Társulat.
World Christian Encyclopedia. Oxford-New York, 1982. Oxford University Press.
Annuario Pontificio per l'anno 1990. Citta del Vaticano, 1990.
Katolikus Lexikon I-IV. k. Budapest, 1931-33. Magyar Kultúra.
Szántó Konrád: *A katolikus Egyház története* I-III. Budapest, 1983. Ecclesia.
Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. Aurora Könyvek.
Salacz Gábor: *A katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* München, 1975. Aurora Könyvek.
Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. München, Aurora Könyvek. 1975.
Josef Rabas: *Kirche in Fesseln*. München, 1984. Ackermann.
Molnár Imre: *Vallás és egyház a szlovákiai magyarok életében*. Új Forrás, 1991. 5. Melléklet.
Balla Gyula: *Az egyházak helyzete Kárpátalján*. *Katolikus Szemle*. 1990. 4. 354-367.
Csáti József: *A Kárpátalja római katolikus egyháza*. Hatodik Síp. 1990. 2 20-24.
Erdélyi Csaba: *A katolikus egyház Romániában*. *Katolikus Szemle*. 1990. 4. 294-319.
Ilyés Elemér: *Erdély változása. Mítosz és valóság*. München, 1976. Aurora Könyvek.
Siculus Verus: *A nemzetek és vallások története Romániában*. Youngstown, 1980.
Virt László: *A katolikus egyház és a romániai magyarság*. Kézirat. MKI-Arch 483/87.
Székely András Bertalan: *Vallás és egyház a jugoszláviai magyarság életében*. In: *Magyarságkutató Évkönyv 1989*. Budapest, 1990. 165-181.
Egyházi, illetve egyházakkal foglalkozó lapok, folyóiratok, ezer közül ehhez a témához a legfontosabbak: G2W (Zollikon, Zürich), Keston News Service (Keston College, Kent); *Katolikus Szemle* (Róma).

Jegyzetek

- 1 A trianoni békeszerződés után valójában hét országhoz kerültek magyar területrészek, de az Olaszország által elfoglalt Fiume ma Jugoszláviához tartozik, Lengyelországhoz pedig egy igen kicsi területrész került 23 000 katolikussal. Közülük 1910-ben százegynéhány volt magyar származású. A terület ma a krakkói püspökséghez tartozik.
- 2 Pontosabban a párizsi békeszerződés értelmében 1946-ban három plébánia Csehszlovákiához került a győri egyházmegyétől.
- 3 Nyitra: Karel Kmetko, Besztercebánya: Jan Vojtaššak, Szepes: Marián Blaha.
- 4 1939-ben, amikor Ungvár és Munkács környéke 35 parókiával és a püspöki székhellyel visszatért Magyarországhoz, Sztojka püspök a szlovákiai és a kárpát-ukrajnai részekbe vikáriusokat nevezett ki. Az intézkedéssel egy időben megjelent a Kárpátalján Nyáradi Dénes, az ukránbarátságáról és a magyarok iránti elfogultságáról közismert körösi püspök, és a kárpát-ukrán miniszterelnök segítségével egy évre apostoli kormányzóként átvette az irányítást. A szlovákiai részen Nyáradi címét nem ismerték el.
- 5 Az 1939. évi bulla értelmében a kassai és rozsnói egyházmegyék felett az egri érsek joghatósága meglepő módon 1977-ig megmaradt. A többi püspökség és apostoli kormányzóság a Szentszék alá tartozott
- 6 A II. Vatikáni Zsinat (1962-65) a nemzeti nyelvet tette az istentiszteletek nyelvévé.
- 7 Kassán Čársky 1951-től haláláig (1962) háziörizetben, utána csak adminisztrátor. Rozsnyón Robert Pobožný (évekig börtönben volt) halála óta (1972) szintén csak adminisztrátor volt Szepesben a püspököket (Vojtaššakot, Barnast, Tomanocyt) sorra börtönbe zárták, 1950 óta csak adminisztrátor igazgattott.
- 8 Eperjes apostoli kormányzót lapon Jan Hirka személyében. A görög katolikusokat 1973-tól kezdve újra „fenyegetni” kezdték, és ez csak 1989 végén szűnt meg. 1989 december 21-én Hirka megyéspüspök lett, de egyházmegyéje (egész Szlovákia) nem került bele a nagyszombati érseki tartományba, továbbra is megmaradt a Szentszék alárendeltségében.
- 9 A szatmári apostoli kormányzóságot (13 plébánia, 18 ezer hívő) 1982-ben olvasztották be a kassai egyházmegyébe, ez annál indokoltabb volt, mert még az apostoli kormányzói tisztet sem tudták betölteni.
- 10 František Tondra zsepesi püspök (1989), Jan Korec nyitrai püspök (1990), Rudolf Balaž besztercebányai püspök (1990), Eduard Koj rozsnói püspök (1990), Alois Tkač kassai püspök (1990). Balaž az idős Feranec lemondása miatt lett püspök, de másik három püspök 1990-es kinevezése 18, 28 és 40 éves püspöknélküliséget zárt le egyházmegyéjükben.
- 11 Az ötvenes években 18 papot hurcoltak lágerbe, később pedig a jelentkezőket nem engedték tanulni: Ozimko Mihály felvételi kérelmét például nyolcszor utasították vissza - alacsony termetére hivatkozva.
- 12 A templomokat, ingóságokat elvették pravoszlávok kapták meg, és nem adják vissza azokat Mindössze 60 görög katolikus Pap (köztük három püspök) maradt meg. A hívők jelentős része még ma is fél kinyilvánítani vallását, ezért róluk elfogadható adatok nem ismeretesek. A hívők között (főleg a nagyszöllősi járásban) mintegy 20-30 000 lehet a magyar.
- 13 A nyilvánvalóan magyarellenes konkordátumtervezetet maga Netzhammer bukaresti püspök is ellenezte, ezért őt lemondanák. A missziós jellegű bukaresti püspökség egyébfent 26 plébániából állt, mintegy 50 000 hívővel.
- 14 Az egyetlen említést érdemlő változás: a szalacsi plébániát a margittai esperességhez csatolták át a tasnáditól. A határváltozás következtében számos filia is más plébániához került, illetve plébániává lépett elő.
- 15 A gyulafehérvári püspökségen belül is csak a hegyaljai, a kolozs-dobokai, a marosi és a sepsi-barcasági főesperességeket ismerte el a román állam, a többit csak esperességnek tekintette.
- 16 Felvetették, hogy a magyar és a román római katolikusok külön egyházszervezetet létesítsenek úgy, hogy mindkettő jogköre kiterjedjen az egész országra. (Ma már számos betelepült római katolikus román él Erdélyben, a Regátban pedig mindig is sok magyar élt - csángók, bukarestiek.) Az elképzelés egyházi szempontból megvalósítható, de a politikai helyzet miatt egyelőre nem aktuális és számos konfliktust okozna. A magyarok szempontjából valószínűleg hasznosabb lenne azonban, ha a gyulafehérvári püspököt érsekké neveznék ki, és egyháztartományába sorolnák a másik három erdélyi egyházmegyét.
- 17 A konkordátum biztosította a katolikusok teljes vallásszabadságát, birtokjogát, iskolák létesítésének a jogát. Elismerte ugyanakkor az agrárreform során történt intézkedéseket, de kártalanítás ellenében. A bácskai és bánáti kormányzóságokat püspökséggé léptették volna elő.
- 18 A Horvátországhoz tartozó Muraköz is visszakerült Magyarországhoz, ebben a két esperesi kerületben a zágrábi érsek helynöke kormányzott. A pécsi püspökséghez csak a baranyai plébániák kerültek vissza, a verőceiek Horvátországnál maradtak.
- 19 Több mint húsz plébánia halódik lelkész nélkül, ezek általában nagyon kis lélekszámú német parókiák. A lelkészhiányhoz hozzájárult a saját képzés hiánya is, ez a Paulinium megnyitásával is csak részben enyhült.
- 20 A rigicait beolvasztották a zomboriba, a kanizsait a untaiba és a bácspalánkait a bácsiba. Néhány évvel ezelőtt a kanizsai esperességet visszaállították

- 21 A hívők ma már körülbelül fele-fele arányban magyarok és horvátok a németek csak néhány százan maradtak.
- 22 A belgrádi érseki egyháztartomány a hatodik lett Jugoszláviában a zágrábi, a ljubljanoi, a szpliti, a fiumei és a szarajevói után. A püspökség neve magyarul is zrenjanini, nem pedig nagybecskereki.
- 23 A nem magyar hívők közül 1910-ben német volt 110 000, bunyevác és sokác 56 000. Mára a németek szinte teljesen elfogytak, a bunyevácok száma azonban nőtt Maga Budanović és Zvekanović is bunyevác volt
- 24 A nem magyar hívők nagy része német (1910-ben 115 000 fő) volt, mára néhány százan maradtak.
- 25 Például még a legtöbb magyar hívővel - Baranya nélkül néhány ezer fővel - rendelkező diakovári (szerémi) püspökségben is csak 8-10 olyan lelkészséget találunk, ahol néha magyar nyelvű szentbeszédet vagy misét tartanak.
- 26 Ezt megelőzően még 1919 januárjában felvetődön a győri püspökkari értekezleten egy német nyelvű vikáriátus felállítása Sopron székhellyel, körülbelül 90 plébániával, de ezt az elképzelést az események később túlhaladták A horvát papok egy része a terv hallatán szintén külön horvát nyelvű vikáriátust követelt.
- 27 Eredetileg 5 csonka főesperesség került Ausztriához, ezekből 3 dékáni körzetet szerveztek, Soprontól északra az északit, Kőszegtől délre a délit, a harmadik a kettő között található.

SEBŐK, LÁSZLÓ

Changes in the Catholic church organization since the Trianon Peace Treaty

Prior to the peace treaty concluding World War I, there were five Roman Catholic provinces which included twenty-eight dioceses in Hungary. Those organizational units were broken off by the new state borders, some of the dioceses were wholly, others partly annexed to the neighboring countries. The study gives an account of the territorial and legal changes and reorganizations which were taking place in the individual dioceses in each of those countries. It chronologically outlines the historical events which had a decisive effect on the individual dioceses; paying due regard to reorganizations resulting from the territorial changes during World War II, the study supplies numerical data on the decanal districts and their flocks. Changes in the ecclesiastic life of the Roman and Greek Catholic churches are outlined in parallel. The study also draws appropriate conclusions from the widely different circumstances and histories of the Hungarian Roman Catholic churches in the new state formations. The use of factual material is facilitated by statistical tables. The study concludes by establishing that each of the one-time Hungarian church organizations will have to face essentially the same problems in the foreseeable future.